

Lakatos Andor

Tömeges digitalizálás az egyházi levéltárakban – megfigyelések egy kérdőíves felmérés alapján

Bevezető

2018 őszén egy kérdőívvel kerestük meg az egyházi levéltárakat, hogy a tömeges digitalizálás tapasztalatairól tájékozódjunk. A felmérés egy konferencia alkalmából készült a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség (MFLSZ) 2018. évi vándorgyűlésére, a továbbiakban olvasható írásunk az előadás vázlatának átdogozott, továbbfejlesztett változata.¹

A címben jelzett témával kapcsolatban az első tisztázandó kérdés, hogy mit értünk tömeges digitalizálás alatt, vagyis milyen esetekben tekintettük „tömegesnek” a levéltári digitalizáló tevékenységet? A kitöltött kérdőívek alapján könnyen megállapítható volt, hogy a képi digitalizálás valóban hangsúlyossá vált, és joggal nevezhető tömegesnek intézményeinkben, ugyanis több mint 6,3 millió digitális képről számoltak be a válaszadók – elsősorban ennek felmérésére, vizsgálatára törekedtünk. Figyelembe véve a kapott válaszokat, és tekintettel arra, hogy az egyházi levéltárakra olykor kis intézményi méretek jellemzőek, a képfelvételek számát illetően végül 50 ezernél húztunk határt. Az ilyen nagyságrendű, illetve ezt meghaladó képállományról beszámoló jelentéseket értékeltük „tömegesként”, s a következőkben ezek válaszait összesítjük, elemezzük. A mennyiségen túl a tömeges digitalizálás egy másik fontos jellemzője, hogy a levéltáros által tervezett, módszeres és rendszeres tevékenységet feltételez, vagyis nem merül ki az „ad hoc” kutatói igények, megrendelések kielégítésében és az így készült másolatok gyűjtésében.

¹ 2018. szeptember 13-14-én, „Változó egyetem, változó levéltár” címmel rendezték a 60 éves ELTE Egyetemi Levéltár és a 25 éves Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség (MFLSZ) közös konferenciáját. A jubileumi program második, Levéltári Szakmai Napjának délutánján esett szó a levéltárakban folyó tömeges digitalizálási tevékenységről. A „Tömeges digitalizálás az egyházi levéltárakban – megfigyelések és következtetések” című előadás vázlata elérhető a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár honlapján: https://archivum.asztrik.hu/sites/default/files/letoltesek/Tomeges-digitalizalas-egyhazi-level-tarakban_2018-09-14.pdf (A letöltés ideje: 2019.január 3.) A levéltárakhoz küldött kérdőív szövegét tanulmányunk végén közöljük.

Hol rendelkeznek nagyobb képállományokkal?

A kapott válaszok alapján megállapítható, hogy tömeges digitalizáló tevékenység az egyházi levéltárak körülbelül felében folyik. A nagyobb képállománnyal rendelkező levéltárak – tizenhat intézmény és egy több levéltárat érintő, közös projekt – felekezeti csoportosításban a következők:

- három evangélikus: Óskereső-projekt, Evangélikus Országos Levéltár, Soproni Egyházközség Levéltára
- három református: Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (Debrecen), Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (Budapest), Baranyai Református Egyházmegye Levéltára (Pécs)
- tizenegy római katolikus (nyolc egyházmegyes és három szerzetesi): Győri Egyházmegyei Levéltár, Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Pécsi Egyházmegyei Levéltár, Prímási Levéltár (Esztergom), Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartomány Levéltára (Budapest), Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (Budapest).

A képállomány zöme, 5,2 millió kép (a felvételek 83%-a) hat helyen készült, és közel 1,1 millió kép (17%) található még további tizenegy intézményben. A felvételszámok tekintetében meghatározó hat intézmény közül két esetben egymilliónál is több a képfelvételek száma, és négy további levéltárban haladja meg a képszám a félmillió nagyságrendet (Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár 1,5 millió, Óskereső-projekt 1,2 millió, Pécsi Egyházmegyei Levéltár 710 ezer, Váci Püspöki és Káptalani Levéltár 681 ezer, Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár 578 ezer, Győri Egyházmegyei Levéltár 550 ezer).

Milyen forrásokról készültek a digitális képmások?

2018 őszén összesen 6,3 millió képfelvételről számoltak be a levéltárak, melyek tematikus megoszlását a következő táblázatban foglaltuk össze.²

² A táblázat második oszlopában a témánkénti felvételszámok, illetve azok százalékos aránya szerepel az összes felvételhez képest, a harmadik oszlopban pedig a fentebb említett, kiemelkedő felvételszámú hat intézmény témánkénti képfelvételeinek száma, illetve az egyes témákon belül képviselt, százalékos felvételszám-aránya található.

A KÉPFELVÉTELEK TEMATIKÁJA	AZ ÖSSZES ADAT- SZOLGÁLTATÓ LEVÉLTÁRBAN	A FELVÉTELSZÁMOKBAN KIEMELKEDŐ HAT INTÉZMÉNYBEN
anyakönyvi jellegű:	4,7 millió (75%)	3,9 millió (84%)
helytörténet, egyházközségek:	645 ezer (10%)	482 ezer (75%)
segédletek (iktatók, mutatók):	363 ezer (5,7%)	336 ezer (93%)
egyéb levéltári forrás:	585 ezer (9,3%)	473 ezer (81%)
összes képfelvétel:	6,3 millió (100%)	5,2 millió (83%)

A számokból jól látható az anyakönyvi jellegű források meghatározó többsége (75%), amelynek háttérében nyilvánvalóan az intenzív családkutatói érdeklődés és az ehhez kapcsolódó e-kutatói szolgáltatások állnak. Második helyen, jóval kisebb nagyságrendben (10%), de mégis jelentős felvételszámmal a helytörténet áll, a képfelvételek itt nagy részben (73%-os arányban) négy olyan intézményhez köthetők, ahol jellemző törekvés az „iratmentés” (Debrecen, Győr, Kalocsa, Pécs). Ez főként a plébániák, gyülekezetek látogatását-felmérését, digitális másolatok készítését, illetve bizonyos esetekben az iratok beszállítását jelenti, sőt időnként hungarika jellegű másolatgyűjtés is előfordul a határon túlra került egyházközségeknél. A harmadik nagyobb, jól elkülöníthető csoport közel 6%-os részesedéssel az irattári segédletek – iktatók, mutatók – világa, a levéltárak többségénél³ törekednek hasonló források digitalizálására. A cél itt elsősorban a kutatók tájékozódásának segítése, időnként online elérhetőség biztosításával. Az utolsó, „egyéb” kategória részleteiről, pontos összetételéről nincsenek adataink, de a kapott válaszok megjegyzései alapján feltételezhető, hogy a több mint félmillió felvételszám (9%) mögött főként protokollumok, azaz különféle testületi jegyzőkönyvek, illetve gyűjteményes jellegű levéltári dokumentumok – oklevelek, térképek, tervrajzok, fotók – állnak. A részben ide sorolt egyházlátogatási jegyzőkönyvek számítása kérdéses lehet, és változó eredményt hozhat: egy részüket ugyanis a helytörténet témájánál tüntették fel az intézmények, s ha mindenütt így tennénk, az 1-2%-kal erősítené a helytörténet arányát az „egyéb” kategória csökkenése mellett.

A táblázatból az is látható, hogy a felvételszámok tekintetében kiemelkedő hat intézmény aktivitása valamennyi témában igen jelentős. A csúcspontot a 93%-os részesedés jelenti a segédleteknél, második helyen az anyakönyvek 84%-os aránya áll. Bár abszolút értékben más nagyságrendű számok vannak az említett témák mögött, mégis megállapítható, hogy a „nagyobb üzemben” digitalizáló intézmények az anyakönyvek mellett viszonylag hamar hozzáálltak az iktatók-mutatók fényképezéséhez, és eredményesek voltak a levéltári segédletek digitalizálásában is.

³ 17-ből 10 adatszolgáltatónál.

Mióta digitalizálnak az egyházi levéltárak?

Tömeges digitalizálásról, azaz digitalizáló műhelyek működéséről az egyházi levéltárakban csaknem tíz éve beszélhetünk, a folyamat kezdetei nagyjából 2009-re tehetők.⁴ A létrehozott képanyag segítségével az első internetes e-kutatás szolgáltatás 2010 decemberében indult Kalocsán, melyet aztán további hasonló szolgáltatások is követtek.⁵ Az első években még csak néhány helyen dolgoztak, fordulópontként a terjedés folyamatában a 2014-es év tekinthető, ugyanis a mostani felmérésben szereplő levéltárak többségében, összesen tizenegy helyen (65%) azóta láttak munkához. Nem meglepő ezek után, hogy az eredmények zöme is az utóbbi négy évhez köthető. Az éves gyarapodás ebben az időszakban tizennégy válaszadó intézmény átlaga alapján levéltáranként 80 ezer felvétel/év volt, és ez összességében több mint egymillió új képet jelentett évente. Kiemelkedő teljesítményt az Őskereső projekt produkált 300 ezer képfelvétel/év gyarapodással, és az átlagos növekedést jelentősen meghaladó eredményt ért el még két további levéltár – Kalocsa és Pécs – 200-200 ezer felvétel/év értékekkel.

Hogyan készültek a felvételek?

A válaszadó intézmények általában rendelkeznek a digitális képek tömeges készítéséhez szükséges műhelyekkel, gyakran több digitalizáló állomás – szkennerek, fényképezőgépek, világító eszközök, állványzat és számítógépek együttesének – párhuzamos működéséről is beszámoltak. A műhelyek elterjedésének köszönhető, hogy a képfelvételek több mint 90%-a a levéltárak saját eszközeivel, a forrásokat őrző-kezelő intézményekben készült. A többi kép főként külsős munkákból – például Arcanum, Monasterium – illetve kisebb részben más levéltáraktól átvett digitális másolatokból ered.⁶ A külsős munkák időben gyakran megelőzték a levéltári műhelyek létrejöttét, és főként egyedi, speciális elbárást igénylő források – térképek, oklevelek – esetében fordultak elő.

⁴ A munka megkezdésére hatással volt „Az egyházi anyakönyvek digitalizálásának lehetőségei – módszertani tanulmány”, amely az NKA Levéltári Szakmai Kollégiuma megbízásából 2008-ban született (szerzői Biszak Sándor, Lakatos Andor és Vajk Ádám), és pdf-változatban a Magyar Levéltáros Egyesület (MLE) honlapján kapott helyet. Az 57 oldalas tanulmány számba vette az anyakönyvek tömeges feldolgozásának módjait, a kutatói szolgáltatások lehetőségeit, a kapcsolódó technikai feltételeket és költségeket. A tanulmány szövege a régi webhelyen már nem érhető el, jelenlegi elérhetőség: https://archivum.asztrik.hu/sites/default/files/letoltesek/akvi_tanulmany.pdf (A letöltés ideje: 2019. január 3.)

⁵ Gyulafehérvár 2012, Győr 2013, Vác 2014, Őskereső 2015, Veszprém 2016, Jezsuita Levéltár 2016, Pannonhalma 2017, Pécs 2018.

⁶ Erre példa a Magyar Nemzeti Levéltár digitalizált anyakönyvi mikrofilm-másolatainak elérhetővé tétele a Ráday Levéltárban, a Dunamelléki Református Egyházkerület esetében.

A 6,3 millió kép eredetét tekintve körülbelül 75% a digitális fotók és 25% a szkennelt képek aránya. A fotók túlsúlya részben összefügghet a munkafolyamatok átlagos sebességével, a fényképezéssel ugyanis általában a kutatói célú másolatok minél gyorsabb előállítására törekedtek. A digitális fényképezés terjedését segítette az is, hogy az elmúlt évtizedben a levéltári digitalizálásra alkalmas „fotós műhelyek” felszerelése az intézmények számára elérhetővé, hozzáférhetőlegesen félmillió forintos költségen beszerezhetővé vált.⁷ A szkennelt képek esetében az általában lassabb tempójú levéltári feldolgozás jobb képminőséggel párosult, viszont A3-as dokumentumméret felett nagyobb értékű – több millió forintos – eszközöket igényelt, terjedésének így részben a magasabb költségek szabtak határt. Az egyes esetekben szükséges, ideális technikai megoldásról valójában a források méretének-jellegének megfelelően lehet jól dönteni, de a helyi technikai adottságok függvényében mégis jellemző, hogy vannak intézmények, ahol kifejezetten az egyik vagy a másik megoldást részesítik előnyben.

A különféle eszközökkel létrehozott, eredeti képfájlok átlagos mérete 5–10 MB, az általánosan elterjedt képformátum a JPG. Kis mennyiségben TIFF formátumú állományok is előfordulnak, de ezek létrehozását és főként tárolását tömeges mennyiségben általában nem vállalják az érintett intézmények. A felhasználásra szánt képek átlagos mérete 1–5 MB között mozog, az online szolgáltatói verziók inkább csak 1–2 MB közöttiek, míg az intézmény számára archivált – teljes méretű, vízjelezett, részben tömörített – példányok 2–5 MB körüliek.

A képeket előállító-kezelő személyek esetében jellemző adat, hogy a felvételek 70%-ának eredete technikus munkatársakhoz köthető és csak 30%-ot készítettek levéltárosok. Hat intézményből jelezték, hogy kedvezményes foglalkoztatási lehetőségekkel is éltek, így például közmunka-program, rehabilitációs pályázatok vagy éppen fiatal munkakezdők támogatására indult programok keretében foglalkoztatták a digitalizálást végző személyeket. A képek mennyiségét tekintve tehát a technikus munkatársak váltak meghatározóvá a digitalizálásban. Ők betanításukat követően általában meghatározott időszakra, változó időkeretek és körülmények között nyertek alkalmazást. Vannak ugyanakkor olyan intézmények is, ahol fontosnak tartják, hogy levéltáros munkatárs digitalizáljon, és eszerint szeretnének eljárni a jövőben is. Részben ez utóbbi szemlélet, részben a digitalizálás folyamatával együtt járó egyéb levéltáros teendők magyarázzák, hogy a feladat az elmúlt években több helyen adott hivatkozási alapot a létszámfejlesztésekhez. Az egyházi levéltárak az elmúlt öt évben a korábban jellemző egy-két fős intézményekből átlagosan két-három fős intézmények lettek. A gyarapodás nyilván nem csak ennek köszönhető, de minden bizonyosan van összefüggés.

⁷ A fotós műhelyek összetevői: jó felbontású, 12 megapixel feletti tükörreflexes fényképezőgép, speciális objektív, világítás, állványzat, megfelelő számítógépes fényképező szoftver.

A képi digitalizálásra fordított átlagos munkaóraszámot nehéz meghatározni, de ahol rendelkezésre áll műhely és digitalizáló munkatárs is dolgozik, ott minimum napi négy, de inkább nyolcórás üzemre törekednek. Jellemző összefüggés, hogy nyolc óra képi digitalizálás kapcsán általában két-három óra levéltáros szakmai tevékenységet jeleztek.⁸ Összességében megállapítható, hogy a képi digitalizálással járó feladatok rendszeres szakmai teendőket eredményeztek a levéltárosok számára, és a kapott válaszok becsült értékei alapján, átlagosan napi két munkaórát igényelnek.

Milyen célból digitalizáltak a levéltárak?

A válaszadók a digitális képfelvételek nagy többségét, 88%-át kutathatónak minősítették, de ezen belül az állomány hozzáféréseinek lehetőségei változóak. Az interneten, teljesen szabadon csak a képek hozzáfetőlegesen 5%-a érhető el, a tartalom zöme, mintegy 80%-a regisztrált felhasználók, azaz a levéltárakban nyilvántartott e-kutatók számára hozzáférhető az intézmények honlapján, s a kutatható állomány kisebb része, nagyjából 15%-a csak helyben, a levéltárak kutatótermeiben használható.

A digitalizálás célja tehát elsősorban a kutatószolgálat fejlesztése volt, amelynek során az egyházi levéltárak többségükben online szolgáltatások kiépítésére törekedtek, regisztrált kutatóforgalommal. A helyben történő, offline e-kutatás lehetőségének biztosítását – az intézmények hagyományos kutatószolgálatának részeként – elsősorban állományvédelmi szempontok motiválták.

A válaszokból az is jól látható, hogy a tömeges digitalizálás tömeges kutatási lehetőséget is eredményezett. A nagyobb online kutatói szolgáltatásoknál a kutatási esetek száma ugyanis jelentős mértékben, a korábbi forgalom 10–50-szeresére nőtt. A jellemző éves e-kutatási esetszámok⁹ öt nagyobb szolgáltató esetében: Óskereső 39 ezer, Kalocsa 13 ezer, Pécs 12 ezer, Vác 9 ezer, Győr 7 ezer eset. A kutatószobában történő, helyi hozzáférés esetén a kutatási esetszámok szerény mértékben növekedtek, de nagyságrendileg nem változtak.

Az online hozzáféréssel tehát jelentősen megnőtt a kutatások intenzitása, egyaránt ideértve a kutatási alkalmakat és a megtekintett képek-oldalak számát. Emellett az e-kutatók átlagosan több időt fordítanak munkájukra, legtöbbször az esti órákat, hétvégéket is hasznosítva.

Az egy-egy intézményben, naponta megtekintett több ezer képet figyelembe véve megállapítható, hogy az eredeti források mozgatása hasonló nagyságrendben nem csupán jóval több időt igényelne, de sokszor fizikailag lehetetlen volna a férőhelyek és a levéltáros kapacitás szűkössége miatt. Ezenfelül az intenzív kutatásnak

⁸ Ide sorolhatóak az előkészítéssel, adminisztrációval, ellenőrzéssel, valamint a kapcsolódó kutatószolgálati teendőkkel összefüggő feladatok.

⁹ Az e-kutatási esetek a felhasználói belépések számát jelentik az internetes szolgáltatások esetében.

az állományvédelmi szempontok is szükségszerűen határt szabnának. Az internetes e-kutatás szolgáltatások ugyanakkor alkalmasnak bizonyultak a tömeges kutatói igények kielégítésére.

Az e-kutatói regisztráció általában díjköteles az egyházi levéltárakban. Ezt levéltáros és kutatói körökben időnként bírálják, számonkérve a levéltári kutatások ingyenességének alapelvét. Ebben a kérdésben véleményünk szerint érdemes figyelembe vennünk a szolgáltató intézmények jellegét, amelyek jogi meghatározással élve: „nyilvános magánlevéltárak”. Működési kereteik, lehetőségeik, fenntartói viszonyaik szükségszerűen eltérnek a közlevéltárak világától, szolgáltatásaik pedig gyakran túlmutatnak a központi raktárak állományain. A digitális tartalom sokoldalú tevékenység – gyűjtőmunka, rendszerezés, utazás, beszállítások – eredménye. Emellett a hasonló szolgáltatások létrehozásához általában nem állnak rendelkezésre a feladatok nagyságával arányos, jelentős erőforrások és céltámogatások sem. A néhány fős, kis intézmények sokszor „erőn felül” teljesítettek, amikor a pénzühiányt befektetett munkával, házilagos, egyszerű, olcsó megoldásokkal, összefogással, partnerek és támogatók keresésével igyekeztek orvosolni. A digitalizáló projektek költségvetésében kétségtelenül volt és manapság is van szerepe a regisztrációs díjnak, amelyek révén a kutatók is hatékony részeseivé váltak a szolgáltatások felépítésének, működtetésének és bővítésének. Kutatóink számára egyébként az e-kutatás gyakran olcsóbb a hagyományos, helyben történő kutatásoknál amennyiben figyelembe vesszük a szükségszerű utazásokat, a kapcsolódó egyéb kiadásokat és a munkaidő-kiesést. Az intenzív online kutatási lehetőségekkel együtt, a közös cél – forrásokban gazdag, jó minőségű szolgáltatások működése – támogatásának tudatában mindez általában kutatói elégedettséget eredményezett. A szolgáltató intézmények törekedtek arra, hogy az e-kutatás minél szélesebb rétegek számára elérhető maradjon, vagyis a díjszabás ne legyen akadály a kutatásoknak. A regisztrációs díjak alkalmazásában, rendszerében pedig minden bizonnyal lesznek még változások. Már jelenleg is vannak és a jövőben is várhatók újabb ingyenesen működő szolgáltatások. A kutatói regisztrációt azonban az egyházi levéltárak általában még az ingyenes szolgáltatások esetében is megkívánják, hasonlóan a helyben történő kutatásokhoz. Ez lehetőséget nyújt a közvetlen kapcsolattartásra, a kutatói igények alaposabb felmérésére és a kutatói statisztikák pontosabb követésére is.

Mi történt velünk?

Immár a kérdőíven túl vetjük fel ezt az „összegző” kérdést, véleményünk szerint jogosan, hiszen a tömeges digitalizálás az elmúlt néhány évben az egyházi levéltárak hétköznapijainak is részévé vált, új feladatokkal és rendszeres teendőkkal formálva életünket. Erre a munkára levéltárainkat jogszabály nem kötelezte, elsősorban a kutatói igényeket vettük figyelembe, engedve az ezzel kapcsolatos „nyomásnak”

– amely főként a családkutatók részéről volt érezhető – hozzátevé a magunk levéltáros állományvédelmi szempontjait és az iratmentés, illetve dokumentum-gyűjtés lehetőségét. Jó példa erre az egyházi anyakönyvek és a helytörténet-kutatás témájának összekapcsolása, amely szándék a digitalizált képállomány összetételében is tükröződik.

A tömegessé váló online kutatásokkal időközben új alapokra helyeződtek, jóval intenzívebbé váltak kutatói kapcsolataink. Tíz éve még általában túlzónak tartottuk az olyan kutatói igényeket-kéréseket, hogy forrásainkat az interneten, otthonról használhassák, mára mindez lehetségessé, sőt megszokottá vált az e-kutatást biztosító levéltárak körében. Az új szolgáltatásokat a kutatók szívesen fogadták, s a regisztrációs díjak befizetésén kívül is támogatták azok fejlesztését és fenntartását. Túlfizetések és különféle anyagi felajánlások – így például bizonyos források digitalizálásával kapcsolatos céltámogatások – is előfordultak, de ezen túl a szakmai együttműködés lehetőségei, a kutatókkal kialakult kapcsolatok is fontosak voltak, mivel ezek alkalmat adtak információk, kutatási eredmények megosztására, egymástól távol élő személyek közös munkájára. Az erkölcsi elismerés egyik példája az Év Kutatóhelye-díjak adományozása a szolgáltató egyházi levéltárak számára a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE) részéről. Ezt az elismerést 2011-ben Kalocsa, 2014-ben az Orosházi Evangélikus Gyülekezet Levéltára, míg 2015-ben Vác nyerte el.

Az e-kutatás lehetősége nem merül ki a tömeges kutatói igények keresésében és kielégítésében. A létrejött műhelyek, a kialakult technológiai és módszertani megoldások jó lehetőséget adnak a levéltárosok számára más aktuálisnak vélt és feltárássra érdemes források digitalizálására is, segítve azok megismerését és feldolgozását. A családkutató-központú szolgáltatásokkal olyan működő modellekhez jutottak levéltáraink, amelyek tapasztalatait és erőforrásait sokoldalúan, akár szélesebb körben is alkalmazhatják.

Pozitívumként értékeljük, hogy a tömeges digitalizálás intézményeink „saját hatáskörében” maradt, vagyis általában a levéltárosok irányításával és hatékony közreműködésével folyik, biztosítva a szakmai követelmények érvényesülését. Ahhoz, hogy ez így maradjon, informatikai és technológiai tudásunk folyamatos fejlesztésére van szükség, mindez komoly erőfeszítéseket és összefogást kíván levéltáraink részéről.

A folyamat tehát kiváló alkalmat ad a szakmai együttműködésre, nem véletlen, hogy konferenciáink visszatérő témája lett. A rendszeres találkozókhoz és eszmecserekhöz, a tapasztalatok megosztásához a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete (MELTE) biztosít számunkra keretet és jó lehetőségeket. Az egyesület megfelelő információs környezet – módszertani ismeretek, felhasználható modulok, szoftveres megoldások – biztosításával, illetve közös adatbázisok és tartalomszolgáltatások indításával (Arca, Matricula) tudja segíteni az egyes intézmények munkáját. Ezek fejlesztése az elkövetkező években várhatóan hangsúlyos tevékenység lesz

a MELTE életében, összehangolva az e-kutatói szolgáltatások tartalmát és a levéltári segédletek adatbázisát. Az összefogást egyébként az anyagi-technikai szempontok szinte szükségszerűen létrehozták, így előfordul például, hogy öt-hat levéltári szolgáltatás egy közösen fenntartott szerveren üzemel.

Az elmúlt évtized ugyanakkor megszülte az „elkerülhetetlenség” furcsa érzését is a kollégák körében, mintha egyre inkább „kényszerpályává” válna a folyamat a több oldalról érezhető „nyomás” eredményeképpen. Manapság már nem csak a kutatók számára fontos a levéltári digitalizálás, az intézmények fenntartóinak is vannak ezzel kapcsolatos elvárásai, többek közt biztonsági másolatok létrehozása, vagy éppen az információk gyorsabb elérhetősége, hatékonyabb kezelése érdekében. A tömegessé váló digitalizálás tehát úgy tűnik, szinte elkerülhetetlen, a tendencia valószínűleg erősödni fog. Nem véletlenül jegyezte meg egy kollégánk a kérdőíven, hogy bármit is tegyünk, „a képek száma nő, mint tengerben a műanyag”. Némiképpen finomítva a megállapítás élett, mi inkább „tengernyi képet” emlegetnénk, s egy ókori latin közmondással folytatnánk: „Navigare necesse est” – mert hajóznunk valóban egyre inkább szükséges ezen a tengeren, a „kényszer” régen is megvolt, és most is adott... Ám az elmúlt évtized tapasztalatai azt mutatják, rajtunk is múlik, hogy ez csupán a korra jellemző kényszerpálya marad-e életünkben vagy új utakkal, szakmai eredményekkel is kecsegtető lehetőség.

Befejezés helyett: mi várható a jövőben?

Írásunk egy általános, első megközelítés a témával kapcsolatban, gyorsan változó körülmények közepette. Szinte biztosra vehető, hogy az említett számadatok a megjelenés idejére elavulnak, hiszen a felmérés egyik tanulsága, hogy manapság akár néhány hónap alatt is képek százezrei születnek. Megfigyeléseinkkel elsősorban a nagyságrendekre, a jellemző folyamatokra, kapcsolódó jelenségekre és lehetőségekre kívántuk felhívni a figyelmet, a részleteket tekintve természetesen még sok-sok szakmai, módszertani és technikai kérdés felvethető. Bízunk benne, hogy a jövőben erre is sor kerülhet majd. Az alaposabb vizsgálatokhoz további tájékozódásra, adatgyűjtésre van szükség, és nagyon hasznos volna, ha az egyes digitalizáló projektekről és szolgáltatásokról külön ismertető is készülnének, a tevékenység folyamatának, eredményeinek és tapasztalatainak részletes összefoglalásával.

Mi várható a jövőben? Gyakran teszik fel a kérdést kutatók és levéltárosok egyaránt. Visszatérve fentebbi „tenger” hasonlatunkhoz, az „időjárás”, vagyis a körülményeket hosszabb távon előre jelezni nyilván nem lehetséges, de bizonyos „áramlatok”, folyamatok mégis érezhetők, felismerhetők. Az egyik ilyen jelenség, hogy a tömeges feldolgozás előbb-utóbb „párhuzamos szolgáltatásokat” eredményez. Bizonyos forrástípusok, de akár konkrét források is több helyen, több változatban is előfordulhatnak. Ezzel kapcsolatban talán elég az anyakönyvi-családtörténeti tartalmak sok-

féle, sok helyen történő internetes megjelenésére utalunk. Ez a folyamat túlmutat az egyházi levéltárak körén, sőt általában a levéltárak világán is. Ebben a helyzetben egy-egy intézmény mindenképpen csak valamilyen „töredéket”, részletet tud adni. Ennek az összetettségnek tudatában kell a munkánkat körültekintően tervezni és megfelelő megoldást találni az egyedi információk elhelyezésére és elérhetőségére.

A hajók időnként „flottákba” tömörülnek, ami nálunk is segíthet az imént említett töredezettségen, de ez az együttműködés természetesen sokféle módon, több szinten történhet. Egy felekezet országos összefogásának szép példája az evangélikus Őskereső projekt és kutatói szolgáltatás.¹⁰ A Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete több felekezet, valamennyi egyházi levéltár számára biztosít közös e-kutatói felületet, ahol az egyes intézmények részéről felajánlott, ingyenesen kutatható tartalmak egy közös kutatói regisztrációval elérhetők. Ez a közös szolgáltatás 2015-ben kezdődött, az 1944–1945. évek egyházi halotti anyakönyveinek közzétételével.¹¹ A kutatható tartalom a jövőben várhatóan jelentősen bővülni fog, s a MELTE emellett az egyházi levéltárak digitalizált tartalmainak áttekintésére – a teljes lista böngészésére és az elérhetőség adatainak közzétételére, vagyis az átfogó tájékoztatásra – is lehetőséget kíván nyújtani honlapján. Az említett példák folytatásaként akár felekezeti, akár regionális alapon is elképzelhetők további csoportosulások, hiszen a kutatói igények is ebbe az irányba mutatnak. A szolgáltatások egyeztetése várhatóan a digitalizálás teljes folyamatára, illetve a feldolgozás egyéb fázisaira is hatással lesz.

Összességében látható, hogy a hajózás „kényszere” mellé az „együtt hajózás” egyre erősödő igénye is társul, s az előttünk álló feladatok „magányos hajósként” egyre kevésbé teljesíthetők.

¹⁰ Őskereső – A Magyarországi Evangélikus Egyház anyakönyvei az interneten. www.oskereso.hu

¹¹ „Az 1944-1945. évek egyházi halotti anyakönyvei. A polgári lakosság világháborús veszteségeinek nyomában.” A közös szolgáltatás hat levéltár együttműködésével valósult meg az interneten. <https://matricula.hu>

Kérdőív a tömeges digitalizálás tapasztalatairól, az egyházi levéltárakban

A kérdések után kérjük a megfelelő számadatokat a sorok végére beírni, ill. választható érték esetén a megfelelő választ aláhúzással jelölni! A kitöltés kb. 10 percet vesz igénybe. A válaszokat összesítjük, és statisztikailag hasznosítjuk (átlagok, minimum- és maximum értékek stb.), ezért nem szerepeltetjük a levéltár nevét.

1.) A digitalizált képanyag mennyisége, tartalma

(képszámok beírásával, ezres nagyságrendben)

1.1.) Kb. hány digitális képmásolatot őriz a levéltár? ezer kép

1.2.) Milyen az említett képanyag tartalmi megoszlása?

- anyakönyvi jellegű (eredeti, másodpéldány, mikrofilm): ezer kép

- helytörténeti jellegű (összeírások, plébániákon keletkezett egyéb dokumentumok stb.): ezer kép

- irattári-levéltári segédlet jellegű (protokollum, iktató-mutató): ezer kép

- egyéb levéltári állomány (pl. vizitációs jegyzőkönyv, fontosabb forrástípusok kiemelhető): ezer kép

2.) A digitalizált képállomány kutathatósága

2.1.) Kb. hány százaléka kutatható a digitalizált képállománynak? %

2.2.) A kutatható képállomány hozzáférhetősége:

- online (teljesen szabadon) hozzáférhető: %

- online (kutatói regisztrációval) hozzáférhető: %

- offline (helyben, kutatószobában) hozzáférhető: %

2.3.) Milyen hatása van a digitális képállománynak a kutatásokra?

- hagyományos kutatási esetek száma 2017-ben (eset)

- elektronikus kutatási esetek száma 2017-ben (eset)

- hagyományos kutatási esetek száma az e-kutatást megelőző időben: (eset)

3.) A digitalizált képállomány létrehozása

3.1.) A képállomány létrehozásának módja

- saját eszközökkel, a levéltár irányításával %

- más intézménytől-cégtől átvett, kapott képanyaggal %

3.2.) Melyik évtől kezdődően végez tömeges digitalizálást a levéltár?

..... évszám

3.3.) Milyen mértékű az éves gyarapodás (kb. az utóbbi három év átlagában)?

..... ezer kép

4.) Gyakorlati részletek

- 4.1.) Jó minőségű, archivált képek létrehozására törekednek (főként szkenneléssel, min. 300 dpi): igen – nem
- 4.2.) Kutatási célú, olvasható képek létrehozására törekednek (főként fotózással): igen – nem
- 4.3.) A levéltárban őrzött, archivált-kutatott képek átlagos fájlmérete (-tól -ig): MB
- 4.4.) Az intézményben működő digitalizáló műhelyek-állomások száma (amelyen rendszeresen dolgoznak):
- 4.5.) Fotózást/szkennelést rendszeresen végző munkatársak száma:
- 4.6.) A digitalizálást levéltáros munkatársak végzik: igen – nem
- 4.7.) A digitalizálást erre a célra alkalmazott, technikus munkatársak végzik: igen – nem
- 4.8.) A digitalizálást végző munkaerő alkalmazásánál törekednek-e a kedvezményes foglalkoztatásra (pl. közmunka, rehabilitációs programok, fiatalok foglalkoztatási kedvezménye stb.): igen – nem
- 4.9.) Egy-egy munkanapra vetítve, átlagosan milyen óraszámában dolgoznak a digitalizáló munkatársak? (pl. két félállású rész munkaidős együtt 8 h, egy fél éven át alkalmazott főállású éves szinten, átlagosan 4 óra stb.) óra/nap
- 4.10) Egy-egy munkanapra vetítve, átlagosan milyen óraszámában tevékenykednek a levéltárosok a digitalizálással kapcsolatos feladatokkal (adminisztráció, anyagok előkészítése-szállítása, esetleg képi digitalizálás, kapcsolódó segédletek készítése, biztonsági mentések, e-kutatók kezelése stb.)? óra/nap